

Forfatter: Sten Rasmussen

Titel: Sophus Schandorph

Anvendt udgave: Sophus Schandorph

Det Danske Sprog- og Litteraturselskab (dsl.dk)

Det Kongelige Bibliotek (kb.dk)

Sophus Schandorph

Indhold

- [Indledning](#)
- [Biografi](#)
- [Forfatterskabet](#)
- [Modtagelse](#)
- [Tekstoplysninger](#)
- [Bibliografi](#)
- [Sten Rasmussen](#)

Indledning

Den folkelige realist

Gennem hele sin ungdom tilhørte Sophus Schandorph en intellektuel kreds omkring litteraten Kr. Arentzen, hvor man ledte efter forsigtige fornyelser af senromantikens æstetiske idealer og ironiserede bravt over tidens nationalliberale tankegods, men ikke omsatte mistvivlen ved begge dele til noget egentligt opgør med det endnu bestående.

Selv fyldte den unge digterspire da også sine bøger fra debuten i 1863 og op til omkring midten af 1870'erne med et broget allehånde af romantisk efterklangspoesi, harmløse genrebilleder og folkelige humoresker uden fastlagt tendens.

Først da han var omkring de fyre, fik hans talent anvist sin retning. Det skete både gennem omfattende studier af russisk og fransk realisme og ved hans møde med Georg Brandes' program, der skulle vise sig at falde langt bedre i tråd med hans evner og natur end med Drachmanns og J.P. Jacobsens. Nu vendte han blikket fra den udlevede 60'er-romantik mod det sjællandske folkeliv og de sider af københavnerlivet, han hidtil blot havde moret sig ved at iagttage, men ikke tænkt på at gøre kunst af, og Brandes øjnede da muligheden for gennem nænsom og forstående vejledning at udvikle ham til den "tidshistoriske" skildrer af Frederik den VII's tid, som efter kritikerens mening savnedes herhjemme. Som forbillede pegede han navnlig på Émile Zolas store igangværende romansuite *Les Rougon-Macquart* (1871-93), der gennem en vidt forgrenet slægtshistorie beskriver samfundslivet i Det andet Kejserdømmes Frankrig.

Schandorph tog med ildhu fat på opgaven og søgte efter bedste evne at imødekomme sin mentors anvisninger. I de første prosaværker var han endnu tydeligst påvirket af Turgenjev-romanen *Rudin* (1856), men fra 1880'ernes begyndelse blev Émile Zola og brødrene Edmond og Jules Hout de Goncourt (hhv. 1822-96 og 1830-70) hans centrale inspirationskilder.

I 1879 var han helt afklaret og duellerede da i en versfejde med sit gamle forbillede digteren H.V. Kaalund omkring temaet "Idealitet og Realitet". Det var her, han fremlagde sit ofte citerede kunstneriske credo, som han siden skulle følge i tykt og tyndt gennem livets aldre:

Jeg har raabt: Ud i Terrainet!
Sluk Studerelampens Lue!
ud i Mosen, ud i Vænget!
Greve- og Grossererstue,

Sophus Schandorph,

Huggehus og Karlekammer,
Heste-, Kostald, Lade, Lo,
Table d'hôte og Bondekro -
det er lige meget, hvor
Staffeliet op du slaar,
naar der blot et Livslys flammer.

- Hvis med Aand, Talent du møder,
frygt ej for det "Simple, Raa";
kun det Billed vil bestaa,
der i Sandhedslyset gløder.

("Livets Ret. Gjenmæle til Digteren H.V. Kaalund", *Samlede Digte, ældre og nyere* 151, 1882)

Men kunne ideologen Georg Brandes således glæde sig over i Schandorph at have fundet sin 'gesinnungstüchtigste' medkæmper, formåede kritikeren af samme navn dog ikke at lukke øjnene for, at vennens kunstneriske potentiale ikke ganske stod mål med hans ubetingede vilje til at leve op til Det Moderne Gennembruds ideer. Hverken i samfundsanalytisk eller psykologisk henseende nåede Schandorphs forfatterskab ned i stor dybde, og hans iøjnefaldende forkærlighed for det massivt folkelige kunne undertiden, navnlig i det større romanformat, gøre det svært for ham at skabe kunstnerisk balance og klar stringens i beretningens komposition og stil.

Både i sine breve til Schandorph og i essayet om ham fra *Det moderne Gjennembruds Mænd* (1883) søgte Brandes ihærdigt at afpolere hans litterære smag. Den 27.12.1879 udstedte han således følgende formaning til sin elev:

Jeg vilde kun at du tegnede de grovere Træk med en lettere Haand. Undertiden sætter du din Blyant saa fast mod Papiret at Spidsen knuses og Blyet sprutter til Siderne, men *det* giver ingen Kontur. Zolas Exempel kan undertiden være fristende, men danske Sandser taale ei saa grov Confect; stik Fingeren i det Land, hvori du lever, og lugt at det har frembragt Duftvaudevillen. Duft er slem, men Stank er ikke bedre.

(Brandes: *Brevveksling*, bd. III, s. 182)

Schandorph erkendte klart berettigelsen af Brandes' kritiske indvendinger og søgte også efter bedste evne at tage ved lære af dem, men let havde han ikke ved at tøjle sin tilbøjelighed for det djærve og uslebne:

Det stærke Tryk med Blyanten er det mig svært at lade være med, det maa ligge i en Særegenhed, om Du vil, en Fejl i mit Haandelav; jeg har neppe *lært* det af Zola, muligvis har han ægget mig op til at bruge det for hyppig. Jeg skal gjøre, hvad jeg kan for at følge dit Raad, men Ulykken er, at under Digtningen vælte de sete og erindrede Figurers Dialog og Udtryksmaade sig saaledes ind paa mig, at jeg skriver som efter Diktat.

(Brandes: *Brevveksling*, bd. III, s. 183 (6.1.1880))

Det livslange venskab med Georg Brandes virkede frigørende på ham, og gennem 25 år udfoldede han inden for de kunstneriske begrænsninger, der nu engang var hans, en frodig og humorfyldt produktion af talrige fortællinger, store romaner og enkelte skuespil i bestandig krig med akademisk snobberi og religiøst føleri, imod etatsråder og præster, nationalliberale og selvgode akademikere, altid på småfolks og menigmands side i sit hjertevarme forsvar for sundhed og usminket naturlighed "paa Livets lavkomiske Scene".

Men den folkelige forfatter var tillige en gennemstuderet humanist. I 1874 blev han doktor på

Sophus Schandorph,

et litteraturhistorisk arbejde om italiensk 1700-talsdramatik, og siden skrev han fortællinger med motiver både fra Ludvig IV's Frankrig og italiensk rokokko.

Den forståelse og imødekommenhed, som han frem for de andre gennembrudsforfattere vandt sig i brede kredse, skyldtes imidlertid i første række hans brede og muntre skildringer af honoratiores og godtfolk i datidens sjællandske og københavnske folkeliv, der også i vore dage fremstår som hans væsentligste indsats i dansk litteratur.

Biografi

Sophus Schandorph voksede op i et beskedent nationalliberalt embedsmandshjem i Ringsted, der dengang var et knudepunkt for den sjællandske vognmandstrafik. Faderen beklædte en stilling som "Opsynsmand ved Befordringsvæsenet". Under hans kontor sorterede ekstraposter, dagvogns- og bivognsbefordring til pakkepost og diligence, der alt sammen besørgedes af 12 medlemmer af vognmandslavet.

Han var af et lykkeligt, glad Temperament, havde en stærk Pligt- og Retfærdighedsfølelse. Hans Liberalisme var "borgerlig" i Ordets snævrere Forstand. Bønder kunde han ikke lide; han sagde Du til dem, saa længe det paa nogen Maade lod sig gjøre. Afveg en Postillon en ganske lille Streg fra disciplinær Høflighed, var min Fader ikke bange for at give ham et Ørefigen.

(Oplevelser, bd. I, 3)

I 1835 ægtede han en proprietærdatter fra Fjenneslev-kanten, Andrea Møller, som havde familie-bånd til fornemmere københavnsk borgerskab og måske derfor besad

noget Repræsentativt, noget Holdningsfuldt i sit Væsen, der af Fremmede er blevet udlagt som Hovmod. Vistnok var hun ikke god at komme for nær; hun havde en stærk Følelse af sin personlige Værdighed. Men hun havde et varmt og stort Hjerte, der ikke bævede tilbage for nogen Opofrelse. Som Datidens Kvinder af Middelstanden havde hun faaet en saare tarvelig Skolelærdom, men hendes uorthografiske Breve havde Originalitet i Stilen, især naar hun var vred eller indigneret. At hun havde stor naturlig Sans for Poesi, viste sig, da jeg som voxen Skolediscipel i Ferierne læste Foersoms Oversættelse af Shakespeare for hende. De slog dybt an hos hende. Hun sagde: Jeg kan ikke sove for Kong Lear og hans Døtre.

(Oplevelser, bd. I, 7)

Postgården i Ringsted med faderens befordringskontor var et mødested for alle slags mennesker, hvor de skarpe sociale modsætninger, der dengang bestod mellem håndværkere, omegnsbønder og tjenestefolk på den ene side og købstadens embedshierarki på den anden, var meget iøjnefaldende. Her udvikledes to træk hos Schandorph, der i fremtrædende grad kom til at præge ham både som menneske og forfatter: hans skarpe satiriske sans for "Spidsborgerkomiken" i de bedrestilledes lag og hans hjertevarme sympati (med et glimt i øjet) for drøje, gemytlige individualiteter og skæve folkelige eksistenser.

Denne kulturkløfts humoristiske sider slørede imidlertid ikke hans blik for uretfærdigheden i det miljø, han voksede op og færdedes i. Men hans fornøjelse ved at fordybe sig i dem befriede på velgørende måde hans sympatiske skildringer af småfolks nød og overlevelseskampe for sentimentalitet og selvgod politisk korrekthed.

Saltet i Sophus Schandorphs realisme var hans forfatterskabs sociale engagement.

Fra 1848-55 var den opvakte Ringsteddreng elev på Sorø Akademi. Her boede digteren B.S. Ingemann som en endnu levende legende fra romantikkens tid. Hans religiøse tankedigte påvirkede sammen med mødet med Søren Kierkegaards bror, den senere biskop P.C. Kierkegaard, der dengang var præst i Pedersborg, den unge digterspire til at studere teologi. Men da han i 1862 var færdig som cand.theol., havde indtrykkene fra Søren Kierkegaards opgør med Folkekirken (i tidsskriftet *Øieblikket* 1855) og studiet af bibelkritikerne David Friedrich Strauß (1808-74) og Ernest Renan (1823-92) bragt ham så meget på afstand af tanken om at søge præstekald, at han i stedet valgte at leve som sproglærer i København. Ved siden af undervisningen drev han omfattende studier i romanske sprog.

Trods det beskedne udkomme, han som forsker og lærer kunne opnå, var han tilfreds med sit liv som friere intellektuel i et samfund, der førte streng sindelagskontrol med sine statsansatte embedsmænd. Allerede i 1880 kom han imidlertid trods nogen modstand på finansloven med en understøttelse, der dog som et vidnesbyrd om hans forfatterskabs stigende popularitet fordobledes tre år senere. Mellem 1881 og 1884 virkede han desuden som fast teateranmelder og medarbejder ved *Morgenbladet*, men efter dette tidspunkt kunne han leve som fri forfatter af indtægterne fra sine bøger og en løsere tilknytning til de aviser og tidsskrifter, han lejlighedsvis skrev i.

Fra 1877, hvor han fik tildelt Det Anckerske Legat, foretog han med jævne mellemrum langvarige studierejser til Frankrig og Italien, der satte frugt i flere fortællinger. De sidste år mærkedes af tiltagende sygdom, men sit ukuelige humør og sin robuste arbejdsevne bevarede han omtrent til det sidste.

Forfatterskabet

- [Lyrik](#)
- [Fortællinger og romaner](#)
 - [Fra Provinsen. Fortællinger og Skizzer, Fem Fortællinger og Novelletter](#)
 - [Uden Midtpunkt](#)
 - [Unge Dage. Fortælling paa Vers](#)
 - [Smaafolk og Thomas Fris's Historie](#)
 - [Et Aar i Embede](#)
 - [Skovfogedbørnene](#)
 - [Nouvelleudgivelser 1885-1901](#)
 - [Det gamle Apothek og Birgittes Skæbne](#)
 - [Stillelivs-Folk](#)
 - [Poet og Junker](#)
 - [Vilhelm Vangs Studenteraar](#)
 - [Frigjort](#)
- [Dramatik](#)
- [Blandede skrifter](#)

Lyrik

Realisten Sophus Schandorph begyndte sit forfatterskab som romantisk lyriker med *Digte* (1863), der domineres af en række sværmeriske og erotiske poesier påvirket af Kaalund og Kr. Arentzen. Tekster som "Slaa kun, lette Vind! din Vinge", "Til Stjernerne", "Naar Duggen falder ved Aftenstid", markerer ved siden af gammeldags, sentimentale digte som "Den fattige Drengs Juleaften" og "Den forladte Piges Sang" klart den senromantisk-nationalliberale tradition, der var hans ideologiske og kunstneriske udgangspunkt.

Sophus Schandorph,

Nye Digtninger (1868) fortsætter ad disse linjer (jf. det overspændte "Et Fald"), men her mærkes (modsat i det lidet betydelige *Udvalg af Soranske Digte og Sange* (1872)) dog tillige en klar afstandtagen til det overleverede, fx i Christian Winther-parodien "Sjællandsk Romantik".

Ude i Skoven (1867) rummer veloplagte dramatisk-lyriske scener, der udstiller spidsborgerlivets komik og direkte peger frem mod virkelighedsskildringen i det senere forfatterskab. Noget tilsvarende gælder om digtet "Etatsraaden gaaer i Byen" fra *Nogle Digte* (1875), om end der endnu i denne samling som helhed er mere traditionel følsomhed end moderne satirisk snert.

Trods titlen indeholder *Samlede Digte, ældre og nyere* (1882) kun et begrænset udvalg af hans hidtidige lyriske produktion; men bogen tegner til gengæld et klart billede af hans udvikling fra 1860'ernes Arentzen- og Kaalund-påvirkning til nyorienteringen mod Gennembruddets folk, idet den slutes af med en afdeling digte under rubrikken "*Kampaarene 1875-82*", der mellem mange lejlighedsdigte rummer vigtige dele af forfatterens litterære polemik.

Med årene udviklede Schandorph en vis elegance i sin versbehandling, hvilket afspejles i samlingerne *Fest- og Søgnedage. Digte og Sange* (1886) og *Lyriske Portrætter* (1898) med dens smukke erindringsdigte om nogle af hans mange venner.

Fortællinger og romaner

Fra Provinsen. Fortællinger og Skizzer, Fem Fortællinger og Novelletter

Som allerede nævnt var det mødet med den nyere russiske og franske realisme, der forberedte, og Georg Brandes, der fuldbyrdede Schandorphs forvandling fra efterromantisk lyriker til realistisk prosaist. Gennembrudsbøgerne blev novellesamlingerne *Fra Provinsen. Fortællinger og Skizzer* (1876) og *Fem Fortællinger* (1879), hvortil slutter sig *Novelletter* (1882). Alle tre bøger giver friske folkelivsbilleder fra købstad og landsby med et rigt varieret typegalleri. Af indholdet er der grund til at fremhæve den stilfærdigt berettede bondefortælling "Et Levnedsløb fortalt paa Kirkegaarden" (FI 253 ff.) og "En fattig Drengs Ungdomseventyr" (FI 155 ff.) begge fra *Fem Fortællinger*. Den sidstnævnte er en let omskrivning af vennen, redaktør Chr. Jørgensens livsløb. Han virkede ved *Lolland-Falsters Stiftstidende* og var Det Moderne Gennembruds mand i provinsen.

Hovedstykket blandt alle disse fortællinger er imidlertid "En Enkestand" (FI 1 ff.) fra den første samling, hvori en kernesund og livsåben skovriderenke bliver kortvarigt betaget af en erotisk forsulten præst og hans klamme åndelige forførelseskunster, men sluttelig befries af en rask og resolut forvalter med begge ben på jorden.

Fortællingen introducerer et hovedmotiv, der præger Schandorphs prosa gennem de følgende år: det livsfjerne, utilpassede, akademiske jernhoved, der søger bekræftelse hos kvinden via intellektet, men kommer ynkeligt til kort over for mere handlekraftige og varmtfølede mænd fra det praktiske liv.

Uden Midtpunkt

Netop dette tema spilles ud i Schandorphs første større skønlitterære satsning, romanen *Uden Midtpunkt* (1878), som for størstedelens vedkommende er skrevet i Rom. Handlingen foregår i

begyndelsen af 1860'erne. Hovedpersonen er cand.phil. Karl Albrecht, en studenterforeningstype fra de nationalliberales dage og ved romanens begyndelse huslærer på herregården Lungelse. En ordgyder udstyret med et titanisk akademikerhovmod parret med solide mindreværdskomplekser. Han råder desuden over en lille sangstemme og et beskedent poetisk talent, og med disse aktiver besnærer han både grevinden og den unge komtesse, indtil de begge i tide erkender hans hule gemyt og holdningsløse karakter.

I København har han således flirtet med radikale ideer, men da han støder sammen med sin rival, ingeniøren Otto Holm, der er den nye tids mand, forleder denne ophedede situation ham straks til at affyre følgende blomstrende tirade:

- Lad os bede de gode Guder bevare os for den massive psykologiske og sociale Poesi à la Balzac, for alle tyngende Tendenser og Problemer; lad os holde fast ved, at Poesien er en Sommerfugl, hvis fine Psykevingers Støv ikke taaler at besværes med al den tunge Ballast.

(RFI 140)

Det er en replik, der nok formår at kildre de aristokratiske damers øren, men den nøgterne Otto Holm har snart taget bestik af sin modstander og karakteriserer ham efterfølgende (utvivlsomt med forfatterens fulde tilslutning) således:

- En Eksistens, gyngende som en Mosebund. Han kan blive begejstret for hvad det skal være; han snakker sig begejstret, som andre snakker sig arrige [...] Han famler og piller ved al Ting, drejer og vender det, til han bliver ked af det, som et Barn af sit Legetøj, tager det op igen, naar han er i Humør til det, og har en vis Evne til at rive ganske unge Mennesker og vel ogsaa unge Damer med.

(RFI 156)

Mod slutningen af romanen opstår der imidlertid en situation, der kræver andet og mere end luftig skønsnak. En aften holder herskabet fest; men nede på gården styrter en brønd under udgravning delvis sammen, hvorved to arbejdsfolk kommer i livsfare. Den selskabsklædte komtesse, der sammen med begge sine kjoleklædte tilbedere er ilet til ulykkesstedet, får da lejlighed til at anstille en slags mandjævning mellem Otto, som gør sig til leder af redningsaktionen og med "et Par haarrige Arme med forsvarlige Muskler og Sener" bearbejder afstivningstømmeret "med en Hurtighed, saa Øksebladets Form flød sammen i noget ubestemmelig blinkende, der susede gennem Luften", og den forvirrede Albrecht, der nøjes med at spørge hen i vejret, om "der ikke [kan] anbringes ... en Sprøjteslange med Luft ned til dem" (RFI 161).

Efter mændenes redning må den slukørede Albrecht tage flugten fra Lungelse og vende hjem til sine drømmerier på sofaen i det ensomme værelse i København, alt imens Otto Holm hjemfører komtesse og driver Lungelse op til et mønsterbrug.

Tre år senere lader den driftige fremtidsmand sin uheldige rival ansætte som lærer på sin nyoprettede landbrugsskole i en fynsk landsby, hvor han har købt sig endnu en gård. Hermed tænder romanen - trods "ingenlunde ugrundede Betæneligheder" - et spinkelt håb om, at den leddeløse informator "Om han end tegner til at blive en Særling" måske dog er "reddet for Samfundet" (RFI 184).

Uden om denne erotiske trekant har Schandorph grupperet et broget galleri af figurer. De mandlige adelige på godset er småstupide og harmløse typer fra vaudevillens og Hostrup-komediernes univers. Der er også en præst, der som herskabets åndelige vejleder og husven er

delt mellem kaldets strenge fordringer på den ene side og mere verdslig-poetiske tilbøjeligheder og forkrampede erotiske lidenskaber på den anden. Deres farceprægede intellektuelle hanekampe med Albrecht rummer billeder af 1860'ernes æstetiske overfladiskhed tilsat reflekser af 1870'ernes kulturradikale tankegods.

Mest overbevisende og noget mindre karikeret er skildringen af karlekammerets beboere, Poul Kudsk og staldkarlen Rasmus, som snobber opad mod herskabet og skumler over den socialt frit i luften svævende informator, der formaster sig til at føre kultiverede samtaler ved grevens bord uden selv at være "født".

Det var Turgenjev-romanen *Rudin* (1856) som inspirerede Schandorph til at skrive bogen, der som sjælemaleri dog i ingen henseende kommer blot i nærheden af forbilledets niveau. Også slutningens ganske vist yderst forbeholdent markerede optimisme omkring den handlingslammede fantastiske fremtid og livsmuligheder ligger på milevid afstand af sortsynet hos den russiske forfatter, der lader *sin* midtpunktsløse helt dø en fuldstændig perspektivløs og tilfældig død på en barrikade under opstandene i Paris i 1848.

Unge Dage. Fortælling paa Vers

Unge Dage. Fortælling paa Vers (1879) er en mislykket historie i 24 sange. Hovedpersonen, den unge Krage, er som Albrecht en Erasmus Montanusfigur med opstyltede ideale længsler og ufordøjede moderne tankegange. Som livsprojekt vælger han efter en omtumlet tilværelse herhjemme at grundlægge en frisindet mønsterkoloni i det fjerne Sydamerika, hvorfra Danmarks ungdom med tiden skal hente en tiltrængt kraftfornyelse. Men den troskyldighed, hvormed forfatteren kører dette hjernespind i stilling, vil den tænksomme læser nu nok have nemmere ved at sympatisere med end lade sig overbevise af.

Smaafolk og Thomas Fris's Historie

Her ved indgangen til 1880'erne er Schandorphs frigørelse fra senromantikens æstetik og idealer ved at være et overstået kapitel. De følgende værker viser klart, hvorledes han som virkelighedsskildrer nu får fast grund under fødderne og i sin tegning af provinsens og storbyens miljøer opnår voksende sikkerhed og autoritet. Efterhånden får han også lidt bedre hold på sin tilbøjelighed til at lade komikken hos sine folkelige skikkelser gå i selvsving.

Flere af dem, der har beskæftiget sig med Schandorphs forfatterskab, har opholdt sig ved den ukritiske og stedvis naive måde, hvorpå han ynder at fremlægge og forkynde radikalismens glade budskaber, og det må også erkendes, at han just ikke hører til de realister, der - med Herman Bangs ord - lader forfatteren forsvinde bag sit billede og betror læseren arbejdet med selv at udtrække fortællingens morale.

Men han så sig selv som frontkæmper i en kulturkamp, det var en livssag for ham at vinde, og det er vel også på sin plads at tilføje, at det sympatiske ved hans forfatterskab netop ligger i, at han ville noget med det, han skrev. Karakteristisk er det desuden, at der, hvor hans hang til skoletro agitation og polemik helt udebliver, sker det ikke så sjældent, at fortællingen kammer over i ren almanakagtig underholdning.

I 1880 udsendte han *Smaafolk*, der af Georg Brandes blev udpeget som hans bedste roman. Den er inspireret af brødrene Goncourts *Germinie Lacerteux* (1865) og Zolas *L'assommoir* (1878), men borer ikke ned i disses pessimistiske dvælen ved arvens og miljøets psykiske ødelæggelser. Tværtimod er den en opbyggelig og livsbekræftende fortælling om tjenestepigen

Frederikke, der i kraft af sunde instinkter overlever mødet med storbyens barske tilskikkelser og sammen med to solidariske og hjertevarme kvinder af sin egen klasse får opbygget et menneskeligt og økonomisk holdbart grundlag for sin eksistens.

Den personkreds, der omgiver hende, er uden skurke, men har sine humoristisk og livagtigt tegnede narre. Harmløse, let forkomne og i grunden brave småborgere med vingeskudte kunstnerambitioner og uindfriede sociale og erotiske lykkedrømme - men gode nok til at flytte sammen i den ejendom, der i bogens slutning bliver rammen om et bæredygtigt fællesskab imellem dem. Strategen bag dette projekt er en lidt ældre jordemoder, der qva sin ubesvarede forelskelse i en intellektuel reservelæge på fødselsstiftelsen er kommet i kontakt med radikalismens tankegods og John Stuart Mills bog *On the Subjection of Women* (1869; da. overs. samme år ved Georg Brandes: *Kvindernes Underkuelse*) om kvindens undertrykkelse og nu omsætter de moderne ideer til praktisk virkelighed. Livet *kan* lade sig gøre, men:

[...] nu er De altsaa helt og holdent lykkelig? Hvad? Hun opfangede et ganske lille Suk fra Frederikke, förstod hende og tilføjede:- Det var dumt sagt. Man *skal* ikke være helt og holdent lykkelig, for saa bliver man dvask. Der skal være ... ja der skal være noget, der er i Distance ... højt op over En, som man ikke kan naa, men som man gerne vilde naa, og som Naa, Farvel, lille Frederikke, og god Fornøjelse paa Spasereturen.

(RF I 355 f.)

Den store roman *Thomas Fris's Historie* (1881) har et videre sigte og synes umiddelbart at være selve opfyldelsen af Georg Brandes' vision om at placere Schandorph som den centrale samfundshistoriske beskriver af Frederik den VII's Danmark. Bogen havde dog været længere tid undervejs og var påbegyndt allerede i forfatterens gæringsperiode, inden han for alvor blev vundet for Det Moderne Gennembruds ideer. Det mærkes især på to måder. For det første ved, at den efter sit anlæg står nærmere ved en gammeldags dannelsesroman à la Goethes *Wilhelm Meister* (1795-1829) end ved Balzacs og Zolas samfundspanoramaer. Og dernæst ved, at kompositionen er blevet alt for bred og udflydende, som om romanen først i anden del bliver klar over, hvor den egentlig vil hen.

Fortællingen foregår i nationalliberalismens glansperiode fra 1848 til 1864 og ender med et udblik til denne bevægelses politiske og kulturelle afvikling i 1870'erne. Helten er den unge Thomas Fris, der som søn af en nedgroet landsbydegn og en overspændt romantisk gøglerke gennemvandrer en række læreår, der åbner med barnlige fantasilege, men fører ham videre gennem et virkelighedskursus som diskenspringer hos en provinsbykøbmand og et par livsfaser præget af studenterhovmod og urealisabelt digterdrømmeri til en afklarende læsekur i moderne litteratur og filosofi.

Efter denne dannelsesrejse, der ideologisk bevæger sig fra højre mod venstre, er han omsider klar til at indtage sin plads i samfundet som jordbruger og friskolelærer i naturfagene blandt sin hjemegns bønder, der på romanens sidste side endda vælger ham til deres repræsentant på tinge, og fra denne overskuende platform kan han da runde sin historie af med at konstatere, at

Det nye, han havde haabet paa og længtes efter, rejste Hovedet paa Aandens forskellige Gebeter. Det var ikke blevet forundt ham at blive Høvding for Bevægelsen, men han mødte som en vel øvet Soldat, en moden og besindig, stille og udholdende Subaltern i den unge Falanks.

(RF II 413)

Romanen kan trætte ved sin bredde og sine mange vidtløftige polemiske ræsonnementer, men den rummer samtidig - som næsten altid hos Schandorph - underholdende episoder og veltrufne iagttagelser og giver den udholdende læser et udmærket indblik i periodens ideologiske problemstillinger og kampe.

Et Aar i Embede

Som åndstype var Schandorph et barn af datidens latinskole med dens græsk-latinske dannelsesstradition tilsat en solid portion konserverende kristelig moralisme. Han besad i fuldt mål førstegenerationsakademikerens stolthed over sin omfattende og møjsommeligt tilegnede lærdom, hvad man navnlig kan se af hans til naivitet grænsende glæde ved overalt i sit ellers meget folkeligt anlagte forfatterskab at servere læseren en veritabel syndflod af eksklusive (og tit uoversatte) citater fra klassisk og nyere filosofi og digtning.

Men som det moderne menneske, han også var, savnede han på ingen måde blik for, at det traditionelle dannelsespensum trængte til kraftig revision. Hvad der imidlertid navnlig foruroligede ham, var, at latinskolen fortrinsvis rekrutterede sit personale blandt administratorer og lærerkræfter, der ikke plagedes af sans for den gamle dannelseshumanismes frigørende potentialer og desuden negligerede snart sagt enhver faglighed baseret på nutidig viden. Netop dette gjorde i hans øjne gymnasiet til hjemsted og udklækningsanstalt for sindelagskontrollerede og systemtro arbejdere i det estrupske embedsværks vingård.

Dette kritisk-pessimistiske syn på datidens latinskoledannelse nedlagde Schandorph i den lille roman *Et Aar i Embede* (1883), som hører til hans bedste bøger. Hovedpersonen er en ung teolog, og præstesøn ved navn Erik Holmberg, der under indtryk af de nye tendenser i tiden er kommet i konflikt med sin kristentro og derfor giver afkald på præstekraven og i stedet søger ind ved skolevæsnet. Da hans åndelige desorientering er for stærk tobak for hans københavnske skoleleder, forsættes han til en latinskole i provinsen, hvor man mere uforstyrret af hovedstadens skadelige impulser formodes at kunne bringe ham tilbage på den rette vej. Ulykkeligvis besidder den unge timelærer hverken karakterstyrke eller intellektuel kraft til at overleve sit barske møde med det bigotte købstadsmiljø, han er havnet i. Både i rektorboligen, på lærerværelset og ude i byen hersker en bekumret småborgerlig atmosfære præget af autoritære magtmekanismer, lakajagtig ideologisk følgagtighed, kvindeundertrykkelse, seksuel dobbeltmoral, snobberi og andre indskrænkede former for menneskeligt samkvem.

Han dør derfor i tragisk åndelig isolation, konkret som følge af en lungebetændelse, han har pådraget sig ved at redde et barn op fra en våge i isen, men reelt, fordi hans livsvej er endt blindt, mens hans fortvivlede mor ved dødslejet forgæves famler i sin egen hukommelse og i hans mange bøger for at finde et styrkende citat, han kan tage med sig ud i intetheden. Sikkert tilsigtet kommer situationen ved dette sidste til at lede læserens tanke hen på fru Alvings "håndsrækning" til sin døende søn i Henrik Ibsens *Gengangere* (1881).

Skovfogedbornene

Skovfogedbornene (1884) griber tilbage til det zolaske tema fra *Smaafolk* med den sunde, blussende provinsspige, som møder storbyens fristelser bl.a. i form af erotiske tilnærmelser fra mere eller mindre anløbne småborgerlige tilbedere, der tiltror sig let spil med det lille Guds ord fra landet. På linje med tjenestepigen Frederikke fra *Smaafolk* finder dog også hun frem til en jævn og rolig livslykke, idet hendes barndomsven, som hun forlod ved sin flugt til

København, har benyttet tiden, mens han håbede på hendes tilbagekomst, til at berede et eksistensgrundlag for dem begge ved - bistået af en sympatisk radikal skolelærer - at læse til student med henblik på en senere karriere som landmåler. Da alle trængsler omsider er udstået, kan de to unge da også mødes i romanens slutning, hvor det hedder :

Det var to store, kønne og kraftige Skikkelser, der stod der midt paa den alfare Vej, omskinnede af den funkende Sommersol, midt i et dansk Landskab med det grønne trindt om, med den modne Rug og det røde Kvæg ude paa Marken, saadanne to stærke Landsbyfolks Livsbetingelser. Og det blaa Vands hvide Kamme traadte den blinkende Dans under et sagte susende Akkompagnement til den lille Idyl.

(RF II 426 f.)

Isoleret betragtet minder et sted som dette måske nok adskilligt mere om 1860'ernes 'skolelærerforfattere' (Thyregod og Zacharias Nielsen) end om tonen hos samtidens franske naturalister, men i kraft af den træfsikre psykologiske realisme, der præger tegningen af bogens vigtigste personer, er den alligevel en kunstnerisk vederhæftig gennembrudsroman.

Novelleudgivelser 1885-1901

Både i stofvalg, tematik og udførelse præges Schandorphs modne novellistik af de samme træk, som kendetegner hans romaner, hvorfor man selv med en detaljeret gennemgang af den næppe vil kunne føje væsentligt nyt til det samlede billede af forfatterskabet, som her søges givet.

Fra 1885 stammer novellebindet *Fremmed og hjemligt*, der set under ét med de følgende samlinger *Sex Fortællinger* (1886), *Fra Isle de France og fra Sorø Amt* (1888), *Fra Udlandet og fra Hjemmet* (1890), *Paa Rejse* (1891), *Alice og andre Fortællinger* (1895) samt *Fortællinger* (1898) og *Sidste Fortællinger* (1901) blander motiver hentet fra forfatterens arkivstudier og udlandsrejser med hjemlige genrebilleder, interiører og karakterbilleder især fra provinsens småstæder og bondelandet.

Til den første kategori hører nogle historiske fortællinger som fx "Carlo Gozzi i Sacchis Trup" (FII 1 ff.) og "Den store Mademoiselle", (FII 169 ff.), der beskriver en skikkelse fra Ludvig XIV's hof. Men der er også læseværdige nutidige folkelivsbilleder fra Frankrig, Italien og det italienske Tyrol.

I den anden kategori møder vi titler som fx "En Københavnstur i gamle Dage" (1885) (FII 121 ff.), "En Oldenborregrosserer" (1885) (FII 143 ff.) og "En "behagelig" Juleaften" (1890) (FII 161 ff.). Særlig værd at bemærke er den lille veldrejede naturalistiske novelle "Et Glimt" (1886) (FII 105).

Det gamle Apothek og Birgittes Skæbne

Sideløbende med disse mange novelleudgivelser fortsatte Schandorph med megen udholdenhed sin lange række af romaner. Når alt kom til alt, frembød den bredere form de bedste muligheder for ham til at udfolde og nuancere det tidsbillede, han ønskede at levere, om end den også gav plads til de vildtvoksende stilistiske unoder og kompositionelle sidespring, der af og til fulgte med, (jf. fx Henrik Pontoppidan i *Politiken* 3-4.12.1888 om romanen *Birgittes Skæbne*).

Det gamle Apothek (1885) er imidlertid et godt eksempel på den modne og særdeles velstrukturerede roman, som Schandorph kunne skrive, når han var bedst. Den foregår i et lillesamfund under hastig forandring, en småstad et sted i provinsen, hvor gamle patriarkalske livsformer må vige for nye, og traditionsbundne økonomiske strukturer falder sammen under presset fra den opkommende industrialisme.

Gennem generationer har familien Pramman drevet deres velkonsoliderede monopolforretning i byen, men nu udkonkurreres den ubønhørligt af moderne materialistudsalg, der forsyner forbrugerne med præfabrikerede medicinalprodukter til billigere penge. En fremskridts-betaget provisor, som den affældige sidste ejer har i sit brød, vil imidlertid ride med på tidens bølge efter amerikansk recept. Han kaster derfor sine øjne på familiens kapital, som han vil investere i et industriforetagende under hans ledelse og prøver først gennem overtalelse og siden ved at stikke ild på apoteket at få kontrol over den. Den gamle renæssancebygning nedbrænder til grunden, men den geskæftige provisors forsøg på forsikringssvig afsløres, og den gamle apotekers for længst voksne barnebarn Fanny, som er romanens hovedperson, overtager derefter den del af formuen, der er hendes. Men som i Ibsens skuespil *Et dukkehjem* (1879) har hun som kvinde ikke umiddelbart ret til at disponere over sine pengemidler.

Fanny har i romanens første del været igennem et trøstesløst ægteskab med en selvnedbrydende sværmerisk-idealistisk præst, der dog har formået at åbne hendes øjne for betrængte menneskers nød og elendighed. Samtidig har hun på egen hånd gennemgået en intellektuel modning og selvstændiggørelse ved hjælp af moderne læsning. Da hun omsider ved romanens slutning bliver frigjort fra sin økonomiske formynder, en kuriøs halvintellektuel forstærkningskaptajn og veteran fra Treårskrigen (1848-50), opretter hun en skole for fattigliveds børn og indgår en aftale med en sympatisk tidligere ansat farmaceut ved navn Vismann, der er i færd med at starte en fabrik, og som hun hele tiden har haft et godt øje til: hun overlader den praktiske forvaltning af formuen til ham, men på betingelser indeholdt i følgende løfterige filantropisk-erotiske kontraktforslag:

Lad os løbe Væddeløb! De vil af min Sagfører kunne erfare, hvor meget jeg hvert Aar skal bruge til Skolen og Asylet her. Resten af Renterne [...] anvender De til Fabriken og navnlig til at gøre saa mange fattige Arbejdere og deres Familjer saa lykkelige, som det er muligt. [...] Naar saa fem Aar ere gaaede, holde vi Regnskab og konferere. Har De skabt flere glade Ansigter end jeg, saa bøjer jeg mig. Jeg stoler for øvrigt paa, at De ikke vil benytte Dem af Deres Sejer, hvis De vinder, og jeg siger: Nej, jeg kan ikke, thi nu elsker jeg Dem ikke. Lad os gøre hinandens Bekendtskab i denne Tid gennem hinandens Arbejde; naar vi mødes, tale vi kun om de Mennesker, vi virke for, hverken om Idealer eller Erotik.[....]Vismann smed Brevet paa Bordet og gav Papiret et Slag med sin knyttede Haand. [...] - Top! Jeg tager mod Væddemaalet! Hun *skal* ville!

(RF IV 250 f.)

Birgittes Skæbne (1888) skildrer en bondekvinde gjort af helt tømmer og hendes kamp for at slå sig igennem tilværelsen som enlig mor i købstaden efter en række ublide stød, som hendes pengegriske bror og en karakterløs slapsvans i bogens første del har tilføjet hende hjemme i landsbyen. Den sidstnævnte under devisen: "Intelligensen giver Ret til Forførelse." (RF IV 339)

Bogens hændelsesforløb er ikke tragisk. Det berettes enkelt og helt uden ideologisk brod, og interessen samler sig foruden om hovedpersonen især om de sikre portrætter af Birgittes bror, den kalkunske og havepsyge storbonde Hans Peter Korneliussen, og et par skånsomme, kuriøse særlinge inde i købstaden, der holder hånden over den ukuelige heltinde, da det kniber mest.

Stillelivs-Folk

Den litteraturhistorisk med urette oversete roman *Stillelivs-Folk* (1889) er en psykologisk overbevisende skildring af en købmandsdatter i en provinsby, hvem livet går forbi. To unge akademikere, en forststuderende praktiker og en idealistisk teolog uden alt for megen jordforbindelse elsker den smukke Johanne, der længe har drømt om at blive udfriet fra sit trange miljø og komme "ind i en Kreds, hvor Aand var alt, hvor der var Poesi, hvor der var ... det, som en ung Sjæl længes efter" (RFV 86). Hendes hu står derfor mest til teologen, Karl Hellmann, men deres mulige forlovelse torpederes af hans entreprenante moster, der optræder som en tyr i det bigotte lillesamfunds glasbutik og gør skandale ved at lege Kirsten Giftekniv på de unges vegne. Forskræmt trækker den vege Karl sig derefter tilbage og frister romanen igennem en halvvejs forhutlet tilværelse, først som ørkesløs studerende, siden - efter et Pariserophold - som småfordrukken timelærer og Jean de France-agtig gadeoriginal i København. Til sidst i romanen får han dog mere hold på sig selv og vender tilbage til provinsbyen som fransklærer på det stedlige gymnasium.

Her møder han på ny Johanne, der i mellemtiden har været igennem et ulykkeligt ægteskab med den brave og selvopofrende, men intellektuelt lidet bevandrede forstmand Andreas, og nu som stærkt afblomstret enke bor alene med sin datter og sine bøger i et lille hus. Gift bliver Karl og Johanne nu ikke, men de knytter sig til hinanden i et varmt venskab, holdt sammen af omsorgen for, at hendes datter gennem uddannelse skal undgå at gentage moderens melankolske skæbne.

Således standser denne bog på en lysere tone end den, der hersker i Herman Bangs samtidige resignationsfortællinger (fx "Frøkenen" (1883) og "Ved Vejen" (1886)), som den formentlig er inspireret af. Hos Schandorph kan tilværelsen nok være trist, men den er ikke umulig at overkomme.

Poet og Junker

Af og til tog Schandorph sig et sikkert tiltrængt pusterum fra sine skildringer af det danske samfund. Med romanbiografien *Poet og Junker* (1892) vendte han blikket mod en åndsfrænde fra det 18. århundrede og beskrev digteren Vittorio Alfieri (1749-1803). Bogen er bygget på indgående litteraturhistoriske studier af den revolutionære italiener, der var glødende tilhænger af Voltaires og Den Franske Revolutions ideer og udbredte disse i sit fædreland, indtil han med harme vendte sig mod de rædselsgerninger, de førte med sig. Med fyldige citater fra Alfieris tragedier og digte giver fortællingen et troværdigt billede af hans modige og respektløse kamp mod fyrster og prælater og hans romantiske kærlighedshistorie med grevinden af Albany, hvem han befriede fra hendes ægteskab med den forsumpede engelske tronprætendent, Karl Edward af Stuart. Dog vil dens patetiske stil måske nok sætte en del nutidige læsers tålmodighed på noget af en prøve.

Vilhelm Vangs Studenteraar

Thi Schandorphs hovedområde var og blev den hjemlige andedam. Når han var i det satiriske hjørne, kunne den milde og vennesæle mand endda nærme sig nøgleromanen og give ramsaltede karikaturer af let genkendelige modstandere i tidens ideologiske og politiske kamp.

Den tidligere omtalte roman *Thomas Fris's Historie* rummer således i skikkelse af

redaktionssekretær Ørnstrup et af radikalismens giftigste portrætter af den omstridte digter Carl Ploug, der dengang redigerede den magtfulde nationalliberale avis *Fædrelandet* (RF II 310 ff.)

I den lille sarkastiske roman *Vilhelm Vangs Studenteraar* (1894) er det imidlertid, som diskret markeret i titlen, litteraturhistorikerne Vilhelm Andersen og Valdemar Vedel, der må holde for.

Den sidstnævnte (som bogens helt) med ståsted i det fornemmere københavnske kulturborgerskab havde i 1892 i Studentersamfundet holdt en opsigtsvækkende tale, hvori han langede ud efter tidens mange pengestærke opkomlinge, der syntes ham at forene sig med "Pøblen" om at indføre et materialistisk hegemoni, hvori "al skøn og ideel Kultur skal drukne" (jf. Busk-Jensen m.fl.: *Dansk litteraturhistorie* VI, s. 482).

Da unge Vilhelm Vang "med Moderens kønne Hovedform, en lille fint bøjet Næse, med Faderens stærkt opstruttende Haar, dog i det hele saa kvindeligt blid, saa ubestemt i Trækkene, med uskyldige Øjne" (RFVI 10) er blevet student, konfronteres han omsider med den "Simpelhed, hvis Tilværelse han kun kendte gennem Fortællinger og Komedier" (RFVI 31). Gennem et par studenterkammerater, der er udgået fra mere robuste entreprenørhjem, kommer han nemlig i kontakt med en fattig prostitueret sypige.

Nu følger bogens morsomste parti, der skildrer, hvorledes denne selvoptagne intellektuelle grønskolling gejler sig selv op med "allehaande Fantasier om Fremtiden, om et skønt Forhold, hvori han opdrog hende. Ægteskab...? Ja hvorfor ikke, hvis han kunde løfte hende aandelig op til sig? Derpaa maatte det hele komme an. Hvis ikke ... saa, den Dag den Sorg!" (RFVI 76).

Men uheldigvis nedkøler det dannelsespensum, han med så megen iver søger at forskønne hendes ånd ved hjælp af, hastigt både hendes trang til at blive socialt befriet og hans drømme om en rolle som hendes erotisk-serafiske frelser. I stedet for går det ubarmhjertigt op for ham, at han har "digtet ind det store Folks Friskhed, Uforfærdethed, ubevidste Idealitet" i hende, at han har givet sin "Ungdoms Lidenskab [...] hen i hendes Arme [...] favnet en Vampyr ... Goethes korinthiske Dødningbrud" (RFVI 104). (Se Goethes ballade "Die Braut von Corinth" (1798), der modstiller antik sanselighed med kristendommens afvisning af friere erotisk udfoldelse).

Beriget med dette klarsyn rejser han da i romanens slutning til Italien for at berede sig til et kommende ægteskab med en håndfast datter af en større byggematador. Det sker gennem intense kunststudier, der "maner frem for mig Dine straalende Øjne, Din sunde, dejlig farvede Hud, Dit stærke, elastiske Legeme". Thi hvad "jeg erhverver af Kundskab og Dannelse, skal være den Driftskapital, hvorpaa jeg grunder vort Bø, og naar jeg kommer hjem, skal det straks sættes" (RFVI 181).

Bogen er - måske ikke i psykologisk realisme, men til gengæld i satirisk præcision - et uovergået højdepunkt i Schandorphs forfatterskab.

Frigjort

Mere populistisk præget er satiren derimod i romanen *Frigjort* (1896), hvis hovedperson Alma Knudsen er datter af en afdød brolæggerentreprenør. Efter faderens begravelse tilsvindler to korrupte halvbrødre sig hendes arvedel, og hendes tænksomme forlovede, en handelskontorist ved navn Alfred Vaage, trækker sig skyndsomst tilbage, da hendes nu opståede "Insolvens" efter hans formening "jo er en uovervindelig Hindring for at dyrke det dekorationsmæssige i

Livet", og da "Erfarenhed tilmed lærer, at de mere romantiske Ungdomsfølelser ere som Liljerne paa Marken, der blomstre i Dag, men i Morgen kastes i Ovnen" (RF VI 208 f.).

Brødrene sender hende ud på en gældtyngt gård på landet, hvor det er meningen, hun skal erstatte den religiøst eksalterede frue i huset hendes "dybe Savn af en kærlig og forstaaende Datter" (RF VI 222). Her får hun denne noget overvældende modtagelse:

Fru Blunk havde rejst sig og begyndte at kærtegne Alma.- Deres Sjæl raabte Deres Sjæl længtes som Hinden efter Vandbækkene Jeg siger Alma til Dem! Min Datter... min Søster, mit Barn... vælg... hvad vil De være? Læg Deres Hoved i mit Skød! Som Jesus elsker jeg de sorigfulde..... Kys mig! [...] - Var han saa smuk, den unge Mand? Hvad? Dejlig? Bedaarende? - Hvad - dæmonisk?... Fortæl mig lidt om ham! ... Aa nej, nej! Jeg vil ikke høre det... Jeg er Deres Moder ... Deres Opdragerinde til Kristus ... Jeg har været Lærerinde, skal jeg sige Dem ... en Præposition, der betegner en Bevægelse, har Akkusativ efter sig ... Ha! ... ha! ...

(RF VI 225)

Overraskende nok frastødes den nye selskabsdame i begyndelsen ikke af omgivelsernes vammelsøde og erotisk betændte religiøsitet. Tværtimod betages hun dybt af en ugift pietistisk præst med et massivt sortsyn på sine syndige sognebørns frelsesudsigter, hvilket imidlertid ikke hindrer ham selv i at afholde talrige intime og stærkt lidenskabelige 'bønnemøder' med fruen i et afsides beliggende skur ude i krattet. Det hele ender med, at affæren mellem de to opdages, hvorefter præsten kortslutter i brødebetyngt vanvid og dør, mens den vidtløftige frue, hvis forhold til sin proprietærmand udelukkende har været "Ethik i et kristeligt Ægteskab" (RF VI 237) rejser "over til Menneskeæderne for at omvende dem" (RF VI 374).

Motivisk læner denne skildring sig tæt op ad Zolas roman *La faute de l'abbé Mouret* (1875), og som altid hos Schandorph forbindes på før-freudiansk manér den overophedede religiøsitet med uforløste seksuelle behov.

Hvad derimod den dejlige Alma angår, så viser hun sig i besiddelse af en sangstemme, som en ugift og frisindet ung læge påtager sig at udvikle, idet han giver hende timer i musik, og i romanens slutning kan den unge lærer notere sig en klar pædagogisk succes med en henrevet konstatering af, at:

Hun tolkede for ham, som ingen anden før havde gjort, denne besnærende, svulmende, sanselig-aandelige Erotik, som ingen har evnet at give sandere Udtryk end den herlige Richard Wagner. Ja, det unge Pige-barn gav Mæle til, hvad han længe famlende havde kæmpet sig op til af Forstaaelse, under afvekslende Tiltrækning og Frastødning af denne af Guder og Dæmoner besatte Genius. [...] Kunstens Wartburg var bleven hendes Kirke.

(RF VI 371 f.)

Det siger næsten sig selv, at denne apoteose lover godt for en hed sammensmeltning i handlingens forlængelse mellem de to unges musikalske samfølelse og en mere jordbunden lykke.

Hverdagshistorien *Frøken Gram* (1897) gennemspiller endnu engang forfatterskabets prøvede tema med en ren ung pige, der gradvis arbejder sig ud af sin resignation oven på forelskelsen i en ung mand, som skuffer de ideale forventninger, hun har stillet til ham. Den sidste roman fra

Sophus Schandorph,

Schandorphs hånd blev *Gamle Billeder* (1899), der foregår i det 18. århundrede, samt de udmærkede nutidsfortællinger *Helga* (1900) og *Ursulas Uheld* (1901).

Dramatik

Lejlighedsvis førte Sophus Schandorph nogle af de temaer og typer fra det sjællandske folkeliv, der kendes fra hans romaner og fortællinger, frem på de københavnske scener. Her kunne han more og underholde, men hans omstændelige form og vennesæle temperament gjorde det ikke muligt for ham at oplade en dramatisk konflikt, der for alvor kunne interessere og fænge.

På Folketeatret fik han således opført en række dramatiske bagateller *Paa Gensyn. Epilog* (1878), de to dramatiserede fortællinger *I Gæstgivergaarden* (1884) og *Jespersen i Embede. Monolog* (1887) med motiver fra romanen *Uden Midtpunkt* (1878), samt *Prolog i Anledning af Henrik Hertz' Hundredaarsdag* (1897), men bortset fra *I Gæstgivergaarden*, der gik 15 gange, opnåede ingen af disse stykker mere end nogle ganske få opførelser.

Mere opsigt vakte han i 1886 på Det Kgl. Teater med helaftenslystspillet *Valgkandidater*. Den konservative forfatter Erik Bøgh, der dengang var nationalscenens censor, havde kæmpet bravt imod antagelsen, fordi, som han skrev i sit skarpe responsum af 25.7.1885, publikum indtil lede var "overmættet med daarlige Taler og egennyttig politisk Agitation, og fordi det ikke vilde kunne befinde sig vel i et saa malproport Selskab" (jf. Robert Neiiendam: *Det kongelige Teaters Historie 1874-1922*, bd. IV, s. 178).

Men den 7.3. fik stykket trods alt premiere og opførtes i alt 7 gange. Det skildrer en række mennesker og forhold i en sjællandsk købstad under optrækket til et rigsdagsvalg. Her konfronteres en bureaukratisk borgmester med en simpel provinsmatador, og begge giver den som sande venner af folket. Handlingen foregår i begyndelsen af 70'erne, men livsbilledet var snarere ældre. Der var således ingen direkte allusioner til øjeblikkets spændte indenrigspolitiske situation, men alligevel bevirkede skuespillets manglende tiltro til det folkelige selvstyres velsignelser, at det kunne tages til indtægt af reaktionen, hvad der selvsagt ikke havde været forfatterens mening. Figurerne var til gengæld fremstillet med hans sædvanlige robuste humor og frelste den temmelig tynde handling, men stykket blev ikke siden genoptaget på repertoiret. (Nærmere omkring opsætningen og udførelsen i Schandorphs *Oplevelser* II, s. 189 f.).

Fra 1893 stammer skuespillet *Hjemkomst*. Det var gjort af finere stof, men savnede dog ikke hans drastiske vid og nåede 14 opførelser på Det Kgl. Teater.

Blandede skrifter

I 1874 satte Schandorphs omfattende studier i romansk litteratur frugt i disputatsen *Goldoni og*

Gozzi, hvori han karakteriserer og sammenligner de to italienske dramatikere fra 1700-tallet og navnlig kredser om begges bestræbelser på at forny den gamle italienske maskekomedie og Gozzis forsøg på ved hjælp af skarp satirisk polemik og de friske billeder af folkelivet, der præger hans dramatiske eventyrdigtning fra 1760'erne, at skabe distance til Goldonis stive og noget udvendige akademiske lystspil.

På sine ældre dage kastede Schandorph blikket tilbage over sit lange brogede forfatterliv og nedskrev i årene 1889-90 to bind erindringer under titlen *Oplevelser*. Første del, som er den

Sophus Schandorph,

interessanteste, beretter muntert og livfuldt om hans barndom og kunstneriske udvikling som ungt menneske og stridsmand i Det Moderne Gennembruds hær.

Anden del, der beskriver de senere år, viser, at tiden langsomt havde mildnet hans trang til at vedligeholde de gamle konflikter. Meget havde jo også forandret sig, men ikke for Georg Brandes, der i et brev til vennen af 17.7.1898 ærgrede sig over, at deres fælles modstandere særlig i sidste bind var blevet så forsonligt behandlet. "De er jo bare *rare*", lød hans korte maliciøse kommentar (Brandes: *Brevveksling*, bd. III, s. 252).

Modtagelse

Forfatterskabet i samtid og eftertid

Med Holger Drachmann delte Sophus Schandorph positionen som Det Moderne Gennembruds

populæreste forfatter. Hos begge sattes sunde, livskraftige folkelige typer op som positiv

modsatning til velbjerget selvtilstrækkelighed og slatten intellektualisme i de bedrestilledes kredse. Den enes usentimentale beskrivelser af sømandslivets og fiskeriets beskedne og stilfærdigt heroiske folk passede smukt sammen med den andens hjertevarme billeder af uforknytte kvinder fra storbyens og den sjællandske provinsbefolknings nederste lag, der kæmper sig frem til en menneskeværdig tilværelse. Men hvor Drachmanns skildringer af jævne mennesker i stigende grad appellerede til nationalromantiske følelser, der virkede stærkt beroligende på borgerlige læsere og konservative anmeldere, fastholdt Schandorphs fortællinger trods al deres gemytlighed og smittende humør en klar og utvetydig radikal linje, der ofte kom til syne som ramsaltet antiborgerlig satire.

Ingen forstod bedre end Georg Brandes at værdsætte denne loyalitet, således som det fx kan ses af et brev fra 19.12.1878, der omtaler den da nyudkomne roman *Uden Midtpunkt*:

Siden Drachmanns Frafald (jeg hører, at han nu er en stadig og flittig Gjæst i Biskop Martensens Hus) er Du jo den eneste skrivende og virksomme Digter som i Danmark staaer paa Aandsfrihedens Side og jeg glæder mig over hvor smukt Du udfylder din Plads.

(Brandes: *Brevveksling*, bd. III, s. 175)

De fleste senere breve fra Brandes til Schandorph udtrykker en tilsvarende ideologisk ros, gerne tilsat myndig kunstnerisk vejledning og utrættelig opmuntring til vennen om at gå videre ad de veje, han fra første færd havde anvist ham.

I 1883 udkom det statelige essay i *Det moderne Gjennembruds Mænd*, der uden at lægge skjul på de forbehold, han nærrede over for karaktertegningens grovhed og stilens mangel på slebethed, var kritikerens definitive offentlige blåstempling af Schandorph som Gennembruddets pålideligste soldat.

Hvad derimod Edvard Brandes angik, viser hans breve til broderen, at han trods al sympati med ideologien i Schandorphs værk anlagde et særdeles nedladende syn på forfatterskabet. Således finder han (8.9.1881) *Thomas Fris's Historie* "kjedelig", om end der er "gode Ting" i den og tilføjer, at "det Ord "raa" det passer, synes mig, paa hele Bogens Form, Karaktertegnning og Satire.[...] Jeg giver ikke ti Sider af Niels Lyhne bort for hele Schandorphs Bog. Bedre en død Løve end en levende Hund". Og 25.12.1884 hedder det opgivende i et brev til J.P. Jacobsen:

Sophus Schandorph,

"De unge er ikke særdeles værdifulde, skønt Nansen er min Alderdomsstav. Schandorph er dog rædsomt af alle. Hvor kan man skrive saa slette Vers" (Brandes: *Brevveksling*, bd. II, s. 103 f. og 384).

Den første større gennemgang og placering af forfatterskabet skyldtes nu ikke brødrene Brandes, men den unge Herman Bang, som i sit banebrydende kritiske programskrift *Realisme og Realister* (1879) underkastede hele dets anslagsperiode en lang og klarsynet analyse. Essayet er således skrevet alene på baggrund af 60'ernes og 70'ernes digte, romanen *Uden Midtpunkt* og de to første novellesamlinger, men dets sammenfattende karakteristik giver ikke læsere med kendskab til alle de senere hovedværker af Schandorph nogen trang til at tilføje eller ændre ret meget:

En stærk, i Særdeleshed sejt og udholdende, men ikke glimrende Begavelse; en i god Forstand folkelig Natur, fast i sine tilkæmpede Meninger, rolig, sand og vederhæftig. En robust, firskaaren Skikkelse, Ansigtet jovialt, Øjnene graa, livlige og spillende, saaledes maa Schandorph se ud. Som Forfatter en Mand, der, ofte traditionel i Form og Fremstilling, i sine bedste Ting næsten aldrig er traditionel i Tanke, og hos hvem man maa anerkjende Talentet, beundre Arbejdet og glæde sig over Fremskridtet.

(*Realisme og Realister, Danske Klassikere*, s. 70 f.)

P. Hansens *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. III (2. udg. 1902) rummer et bredt og grundigt overblik over hele forfatterskabet. Hans behandling, der blander respekt med irritation og maliciøs sarkasme, giver et repræsentativt billede af, hvorledes man i samtidens konservative kredse vurderede Schandorph. På den ene side anerkendes digterens "dygtige Versbehandling" (smst., s. 705) og figurtegningens psykologiske kvaliteter (smst., s. 706), men på den anden side lader den lærde litteraturhistoriker ingen lejlighed gå fra sig til at ironisere over, at forfatteren i sin "Glæde over det komiske Indfald som saadant ikke betænker sig paa at anvende det, selv hvor det ikke har organisk hjemme. Man synes stundom at høre Schandorphs egen klingende Latter bryde frem paa Steder, hvor man som Læser ikke saa ganske kan dele Lystigheden" (smst., s. 710).

Værre i P. Hansens øjne er dog imidlertid "den idelige Argumentation for Aandsfrihedens Sag imod Theologi og Mystik" (smst., s. 710) og "den evindelige Behandling af Modsætningen mellem ny og gammel Litteratur [...] som om der for den nye Problemdigtning ikke eksisterede Andet i Verden end disse Modsætningers Sammenstød i vort diminutive Samfund" (smst., s. 706).

Op gennem det 20. århundrede har Sophus Schandorph i alle de store litteraturhistoriske fremstillinger fået tilkendt en betydningsfuld rolle i Det Moderne Gennembruds historie, især måske fordi eftertiden med størst tydelighed og enkelhed kan følge realismens sejr over romantikken i hans brede og ideologisk vederhæftige forfatterskab.

Den respektfulde behandling har dog ikke kunnet skjule den kendsgerning, at det trods de monumentale folkeudgaver af romanerne og novellerne fra tiden umiddelbart efter århundredskiftet er gledet noget i baggrunden, især til fordel for mere udviklingspessimistiske efterfølgere som Henrik Pontoppidan og Herman Bang, hvis samfundsanalytiske og psykologiske livsbilleder fra det 19. århundredes sidste tyve år i kraft af deres større dybde og kompleksitet uundgåeligt kom til at overskygge Schandorphs værk.

I folkelig-humoristisk henseende hævder han derimod stadig en jævnbyrdig stilling i sammenligning med forfattere som Karl Larsen og Gustav Wied.

Sophus Schandorph,

Hovedbehandlingen fra nyere tid er Vilh. Andersens store forfatterskabsgennemgang i *Illustreret dansk Litteraturhistorie* (1925), hvis positive og stedvis beundrende karakteristikk sammenfattes i følgende velanbragte henvisning til den tidlige novelle "En eksileret Students Hændelser" (1879), hvor det om helten hedder,

at han uden nogen litterær Finsans holder af de Digtere, "fra hvem det kernesunde slaar ham stærkt og ejendommeligt i Møde, hvad enten det er den højeste Alvor eller de kaadeste Løjer", og af Naturen paa den samme Maade, fordi den virker paa ham "som et ekstra godt Glas Vin: jeg bliver stærk af den, den varmer mig lige til Marven af mine Knogler, jeg faar Lyst til at bestille noget, men noget, som tager paa Kroppen og samtidig klarer og ægger Aanden". Det er uden videre Filosofi en svær god Naturalisme. Det er ingen ringe Ros, at Schandorph, hvor han er bedst, selv endnu kan give saadanne Indtryk. Han har som Skribent en egen Duft ved sig: han damper.

(*Ill. da. Litteraturhistorie*, bd. IV, s. 273)

Tekstoplysninger

De udgaver, der er anvendt i ADL, og som eder henvises til i dette portræt, er: *Fortællinger I-II* (1901, forkortet *F*) og *Romaner. Folkeudgave I-VI* (1904-05, forkortet *RF*). Derudover henvises der til originaludgaverne, jf. bibliografien.

Bibliografi

[Dansk Litteraturhistorisk Bibliografi.](#)

- [Primærlitteratur](#)
- [Sekundærlitteratur](#)

Primærlitteratur

Digte (1863)

Ude i Skoven. Dramatiske Scener (1867)

Nye Digtninger (1868)

Prosper Mérimée: Fra Bartholomæusnattens Tid (1871) (Ovs.)

Udvalg af Soranske Digte og Sange (1872)

Goldoni og Gozzi. Episode fra det 18de Aarhundredes italienske Literatur (1874) (Disp.)

Nogle Digte (1875)

J.C.G. Neve. En biografisk Skildring (1875)

H. Taine: Rejse i Pyrenæerne (1876) (Ovs.)

Fra Provinsen. Fortællinger og Skizzer (1876)

Uden Midtpunkt (1878) (F)

Sophus Schandorph,
Ernest Legouv : Han bestiller ingen Ting (1878) (Ovs.)
Paa Gensyn. Epilog (1878) (S)
Fem Fortællinger (1879)
Unge Dage. Fortælling paa Vers (1879)
Smaafolk (1880) (R)
Thomas Fris's Historie (1881) (R)
Novelletter (1882)
Samlede Digte,  ldre og nyere (1882)
Et Aar i Embede (1883) (F)
Kagepigen (1884) (F)
Skovfogedb rnene (1884) (R)
I Gæstgivergaarden (1884) (S)
Fremmed og hjemligt (1885) (F)
Det gamle Apothek (1885) (F)
Sex Fortællinger (1886)
Uden Midtpunkt (1886) (S)
Fest- og Søgnedage. Digte og Sange (1886)
Valgkandidater (1886) (S)
Fra Isle de France og Fra Sorø Amt (1888) (F)
Birgittes Skæbne (1888) (R)
Jean-Baptiste Molière: Scapins Gavtyvestreger (1888) (Ovs.)
Oplevelser I-II (1889-90) (Erindr.)
Stillelivs Folk (1889) (R)
Fra Udlandet og fra Hjemmet (1890) (F)
Paa Rejse (1891) (F)
Poet og Junker (1892) (R)
Hjemkomst (1893) (S)
Vilhelm Vangs Studenteraar (1894) (R)

Sophus Schandorph,

Tre Appelsiner. Feeri i mange Tableaux. Frit efter Carlo Gozzi (1894)

Alice og andre Fortællinger (1895)

Frigjort (1896) (R)

Frøken Gram (1897) (F)

Prolog (1897) (S.)

Fortællinger (1898)

Lyriske Portrætter (1898)

Gamle Billeder (1899) (R)

Udvalgte Fortællinger (1900)

Helga. Fortælling (1900)

Sidste Fortællinger (1901)

Fortællinger I-II (1901)

Ursulas Uheld (1901) (F)

Romaner. Folkeudgave I-VI (1904-05)

Sekundærlitteratur

Herman Bang: *Realisme og Realister (1879)*, *Danske Klassikere*, red. Sten Rasmussen, 2001, s. 58 ff.

Georg Brandes: *Det moderne Gjennembruds Mænd*, 1883, s. 314 ff.

Gustaf af Geijerstam: "S. Schandorph", i hans: *Ur samtiden*, Stockholm 1883, s. 141 ff.

Erik Skram: "Sophus Schandorph", *Tilskueren*, 1901, s. 97 ff.

P. Hansen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. III, 2. udg., 1902, s. 471 ff.

Georg Brandes: *Samlede Skrifter III*, Kbh. og Kria 1919, s. 132 ff.

Vilh. Andersen: *Illustreret dansk Litteraturhistorie*, bd. IV, 1925, s. 264 ff.

Robert Neiiendam: *Det kongelige Teaters Historie 1874-1922*, bd. IV, 1927, s. 177 ff.

Georg og Edvard Brandes: *Brevveksling med nordiske Forfattere og Videnskabsmænd*, bd. III (red.

Morten Borup, Francis Bull og John Landquist, 1940, s. XXIII ff. og 163 ff.

Hakon Stangerup: *Kulturkampen I-II*, 1946.

Johan Fjord Jensen: *Turgenjev i dansk åndsliv. Studier i dansk romankunst 1870-1900*, 1961.

Sophus Schandorph,

Niels Ingwersen: "A Danish Literary Debate, 1888-89", i: *Facets of Scandinavian Literature*, Lexington 1974, s. 40-52. (Germanistische Forschungsketten, 2.). Om debatten i "Ny Jord" mellem Sophus Schandorph, Valdemar Vedel, Henrik Pontoppidan, Erik Skram og Julius Schovelin.

Hakon Stangerup og F.J. Billeskov Jansen: *Dansk litteraturhistorie*, bd. IV, 1977, s. 159 ff.

Busk-Jensen, Dahl, Gemzøe m.fl. *Dansk litteraturhistorie*, bd. VI, 1984, s. 279 ff.

Annegret Heitmann: *Noras Schwestern. Weibliche Hauptpersonen in Romanen männlicher Autoren des modernen Durchbruchs. Eine Untersuchung des Entwicklungsaspekts*, Frankfurt a.M./Bern 1982. Med analyser bl.a. af Sophus Schandorphs *Birgittes Skæbne*.

Ulrik Lehrmann: *Bevidsthedsdannelsens provins*, 1982.

Claes Ahlund: *Den skandinaviska universitetsromanen 1877-1890*, Stockholm 1990. (Skrifter utg. av Litteraturvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet, 26.)

Emanuela Bareillai: *Poeta e Giovin Signore*, 1991. Italiensk oversættelse af Sophus Schandorphs historiske roman *Poet og Junker* om digteren Vittorio Alfieri. Forord s. ix-xiv.

Sten Rasmussen

Sten Rasmussen er fhv. lektor ved Stenhus Gymnasium i Holbæk og har bl.a. tilrettelagt en række tekstudgaver til undervisningsbrug.

I DSL's serie *Danske Klassikere* udsendtes i 2001 Herman Bang: *Realisme og Realister* og *Kritiske Studier og Udkast*.